

САИД АҲМАД ҲИКОЯЛАРИНИ ТУРК ТИЛИГА ТАРЖИМА ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

Дилноза БЕГМАТОВА,

ТошДШИ Таржима назарияси ва амалиёти

мутахассислиги 2-курс магистранти

Аннотация

Мақола таржимашунослик масалаларига бағишланган бўлиб, Саид Аҳмад ҳикояларини турк тилига таржима қилишда ҳосил бўладиган муаммоларни ёртиб берган.

Халқларни бир-бирига боғловчи воситаларнинг энг асосийси тилдир. Тил билган дил билади, дейди доно халқимиз. Дарҳақиқат, чет тилларини мукаммал билиш, чет тилида она тилидаги бемалол мулоқот қилиш инсонга чексиз завқ-шавқ бағишлашига шубҳа йўқ. Чет тилини мукаммал билиш орқали бошқа халқларнинг маданияти, анъаналари, тарихи, адабиёти билан ҳам танишиш имкони пайдо бўлади. Бу эса ўз навбатида китобхон бадиий эстетик савиясининг юксалишига олиб келади. Шу билан бирга, бугунги кун ўзбек таржимонлари олдида ўзбек адабиётининг нодир намуналарини чет тилига ўгириб, жаҳон халқлари эътиборига етказиш, ўзбек адабиётининг шону шавкатини бутун данёга намойиш қилишдек муҳим вазифа турибди. Мустақиллик йилларида эса бу вазифани адо этиш бўйича жадал ишлар амалга оширилмоқдаки, ўзбек адиблари асарларининг турк тилига ўгирилиши ва чоп этилиши бу йўналишдаги ишлардан ҳисобланади. Хусусан, “Ўзбек адабиёти намуналарини шарқ тилларига ўгиришнинг назарий ва амалий масалалари” илмий тадқиқот лойиҳаси доирасида 2013 йилда ўзбек адабиётининг танланган асарлари турк тилига таржима қилиниб, нашр этилди [1]. Мазкур мажмуага таниқли ўзбек ёзувчиларидан Саид Аҳмад, Ўткир Ҳошимов, Фарҳод Мусажонов, Муҳаммад Али, Тоғай Мурод, Аҳмад Аъзам, Улуғбек Ҳамдам, Матлуба Юсуф Охун кабиларнинг ҳикояларининг туркча таржималари жамланган. Таъкидлаш керакки, ўзбек тилидан турк тилига таржима қилишнинг айрим масалалари, хусусан, миллийликни қайта яратиш масалалари бўйича

Ш.Иброҳимованинг бир қатор ишлари мавжуд. Хусусан, унинг номзодлик диссертацияси ҳам О.Ёкубовнинг романларини турк тилидаги нусхаларини қиёсий ўрганиш орқали ўз фикрларини ифода этган [2, 37–40; 3, 45–51; 4, 50–64; 5, 145–148; 6]. Аммо у ҳолатда О.Ёкубов асарлари турк таржимони Аҳен Батур томонидан амалга оширилган бўлса, бизнинг тадқиқот объектимиз бўлган таржималар ўзбек таржимонларининг меҳнатлари самарасидир.

Мазкур мақолада машҳур ўзбек адиби Саид Аҳмаднинг турк тилига ўгирилган “Меҳрибон” ҳикояси мисолида ўзбек тилидан турк тилига таржиманинг айрим масалаларини кўриб чиқайлик. Хусусан, бугунги кунда таржимонликка даъво қилаётган ёш таржимоннинг меҳнати самарасини таҳлил этиб, ютуқли жиҳатлари ва камчиликларига баҳо берайлик.

Ҳикояни турк тилига ўгирган Камола Расулова туркчада “Üvey anne”, яъни “Ўғай она” сарлавҳасини қўйишни маъқул кўради. Албатта, ҳикоя вафот этган онанинг ўрнига болаларига меҳрибонлик қилаётган аёл – ўғай она, аниқроғи, унинг меҳри, шафқатини улуғлашга қаратилади. Саид Аҳмад ҳам, балки, айнан шу сабабли, ҳикоясининг “Ўғай она” эмас, балки “Меҳрибон” деб атайди. Ёзувчи бу сўзга маълум мақсадни, ғояни юклайди. Яъни ҳикояда бегона аёлнинг ўғайлигига эмас, оналик меҳрининг дарёлигига урғу берилади. Шунинг учун ҳикоя номининг таржимасини муваффақиятли чиққан, дейиш қийин. Аслида “Şefkat” деб номланса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Энди бевосита ҳикоянинг таржимасига диққат қилайлик. Ҳикоянинг умумий таржимаси эътиборга лойиқ. Бир нафасда ўқиб чиқилади. Айрим ҳолатни ҳисобга олмаганда таржимани ижобий баҳолаш мумкин. Лекин солиштиришда асл нусхадаги айрим жумлалар, ҳаттоки абзацларнинг тушириб қолдирилганлиги кузатилади. Масалан, Москвадан ўқишдан қайтаётган Қундузни кутиб олишга чиққан аёл “Дадангиз зарур бир иш билан идорада банд бўлиб қолдилар. Ўзим чикдим”, дея изоҳ беради. Аммо бу жумла туркча таржимада тушиб қолган, натижада отаси кутиб олишини режа қилган Қундузни нима сабабдан у эмас, бегона аёл кутиб олгани турк китобхонига тушунарсиз бўлиб қолади. Айрим вазиятларда таржимон асл нусхада бўлмаган жумлаларни киритади. Уларнинг баъзи турк тили нуқтаи назаридан қаралганда, ўзини оқлайди, баъзилари эса йўқ. Масалан, Қундуз уйига ўғай онаси билан келганида, у Қундузга халат узатиб “Размерингизни билмадим. Кенгроқ бўлса тузатиб берарман”, –

дейди. Бу таклиф турк тилида қўйидаги кўринишда берилади: “Kaç beden giyiyorsunuz, bilmiyorum, ama yine de bir deneyin. Genişse kısaltırım.” Таржимада “ama yine de bir deneyin” – “бир кийиб кўринг-чи (синаб кўринг-чи)” жумласи қўшимча киритилиши натижасида фикр янада ойдинроқ акс этган.

Таржимон ҳикояни турк тилига таржима қилар экан, аксарият ҳолларда сўз ва ибораларнинг туркча муқобилини тўғри танлаганини кўришимиз мумкин:

Асл нусхада: *Поезд станцияга кириб келди. Перрон тўла одам.*

Таржимада: *Tren istasyona girdi. Platform oldukça kalabalıktı.*

Таржимон “тўла одам” ибораси учун “гавжум”, “ғиж-ғиж одам” тушунчаларини берувчи “kalabalık” сўзидан фойдаланади. Бу сўз мазмунан ҳам, бадий эстетик нуқтаи назардан ҳам асл нусхадаги иборанинг муқобили сифатида майдонга чиқади.

Асар қаҳрамони отаси кутиб олмаганини кўргач, “бўшашиб чамадончасига” ўтиради. Шу ўринда К.Расулова “бўшашиб” феъли учун “halsiz” – “беҳол” сифатини қўллаб тўғри йўл тутди.

Қиёсланг:

Қундузхон бўшашиб чамадончасига ўтирди.

Kunduzhan valizinin üzerine halsiz oturdu.

Кейинги жумла ва унинг туркча таржимасига диққат қиламиз:

Қизнинг назарида, она перронда ҳамон рўмол силкиб тургандек эди.

Ama kızının hafızasında henüz bir mendil sallayarak platformda duruyor...

Таржимон Қундузхоннинг “назарида” тушунчасини таржимада “hafızasında” – “хотирасида” деб ўтиради. “Hafıza, bellek” сўзи турк тилининг изохли луғатида қуйидагича тавсифланади: “Yaşananları öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, akıl” [7, 952], яъни “яшовчиларнинг ўрганган мавзулари, уларнинг ўтмиш билан алоқасини онгли равишда сақлаш кучи, ақл”. Келтирилган жумлада “қизнинг назарида” дейилганда, сўзнинг луғавий маъноси эмас, унинг контекстда касб этган маъноси тушунилмоғи керак. Шу нуқтаи назардан унинг хотирасида онаси гавдалангандек бўлгани таъкидланади. Демак, ёзувчи назарда тутган маъно таржимада англашилган.

Кейинги гапнинг таржимасида таржимон асоссиз равишда “yolcular” – “йўловчилар” сўзини келтиради. Ҳолбуки, келтирилган лавҳада поездга қараб югураётганлар йўловчилар эмас, балки кутиб

олувчилардир. Шунингдек, К.Расулова “холос” сўзи учун “sanki” сўзини ишлатган кўринади. Чунки таржиманинг туркча нусхаси билан солиштирсак, айнан шу сўзнинг таржимаси келтирилмаганини кўрамиз.

Хамма вагон эшигига қараб югуради. Улар орасида фақат она, Кундузхоннинг онаси йўқ, холос.

***Yolcular** vagonların kapılarına doğru koşuyordu. **Sanki** herkes treni karşılamaya çıkmış, bir tek Kunduzhan'ın annesi görünmüyordu.*

“sanki” [7, 3057] сўзи “sorulu olmayan cümlelerde anlatılan düşünce nin gerçekte var olmayıp öyle sanıldığını gösterir” – “сўроқ бўлмаган гапларда фикрнинг ҳақиқатда мавжуд бўлмай, шундай ҳисобланганини кўрсатади”. Яъни бу сўз ўзбек тилидаги “гўё”, “гўёки” сўзларига монанд маънода келади. Демак, туркчадан қайтадан ўзбек тилига таржима қилсак, “Гўёки хамма поезни кутиб олгани чиққан, биргина Кундузхоннинг онаси кўринмасди”. Натижада манзара бошқача нуқтаи назардан баҳоланади. Бунда “ancak” эса, балки “фақат” сўзини қўллаш етарли эди.

Шу билан бирга, таржимада турк тилидаги иборалардан моҳирона қўлланилгани кузатилади. Масалан, қуйидаги матннинг асл нусхаси ва турк тилидаги таржимасини солиштириб кўрайлик:

Кундузхон кечки овқат вақтида ҳам хомуш ўтирди. Ечиниб ўрнига ётаркан, томоғини бўғиб келаётган алам ва изтиробни қайтармоқчи бўлиб ҳарчанд уринса ҳам бўлмади. Бегона хотинни она деб аташга тили бормас, бунга уни мутлақо ҳуқуқсиз деб биларди.

Aksam yemeğinde de Kunduzhan'm ağzını bıçak açmadı. O hem suskun, hem de çok üzgündü. Herkesin önünde bunu belirtmemeye bütün gücüyle çalışsa da, bir türlü olmuyordu. Yabancı bir kadını anne demeye dili varmıyor, böyle bir şeref kendisini layık görmüyordu...

Турк тилидаги “ağzını bıçak açmamak” ибораси “üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak” – “хафалигидан бир оғиз сўз ҳам айта олмайдиган ҳолатда бўлмо” шаклида изоҳланади. Яъни бу ўринда таржимон қайд этилган иборани қўллаш орқали ёзувчи назарда тутган маънони тўла-тўқис ифода эта билган, дейиш мумкин. Айни асар лавҳаси таржимасида “гапиришни, айтишни истамаслик, хоҳламаслик” мазмунидаги “тили бормаслик” иборасининг турк тилидаги таржимаси ҳам худди шу маънони билдирганлиги сабабли таржимон “dili varmamak” бирикмасига муроаат қилади. Зотан, “тили бормаслик” – “dili varmamak” иборалари ҳар икки тилда ҳам бир хил маънони англатади ва тўла муқобил ибора саналади.

Хулоса ўрнида қуйидагиларни таъкидлаш керак. Албатта, она тилидан чет тилига ўгириш таржимон олдида турган мушкил вазифа ҳисобланади. Чунки таржимодан нафақат асарни тўла тушуниш, унда илгари сурилган ғояларни англаш, балки чет тилида асарни қайта тиклаш, бунда асарни бутунлигича идра этиш учун ёзувчи услубини бера олиш, ўзбек тилининг сўз санъати, сўз ўйинларини чет тилида бериш усуллари белгилаш вазифаси юклатилади. К. Расулова томонидан амалга оширилган ҳикоя таржимасини, албатта, бу йўналишдаги катта меҳнат натижаси, деб баҳолаш мумкин. Чунки асар таржимасига қўл уриш ва уни яқунлашнинг ўзигина катта жасоратни талаб этади. Шу билан бирга, талаб даражасидаги таржимани амалга ошириш маълум маънода бадий тил воситаларини тўла билишни ҳам талаб этади. Шу сабабли, ёш таржимоннинг ишида, табиий равишда сўз танлаш ва қўллашда камчиликлар кузатилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

- [1] – Özbek Edebiyetinin Seçme Eserleri. T. 2013.
 - [2] – Иброҳимова Ш.Б. Бадий таржимада аёллар портретининг берилиши (Одил Ёқубов асарларининг туркча таржимаси асосида). // «Шарк машъали». – Т., 2006. № 1–2. –Б. 37–40;
 - [3] – Иброҳимова Ш.Б. Мақол ва маталларда миллийликнинг инъикоси ва уларнинг таржимаси (О.Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси» ва «Кўҳна дунё» романларининг туркча таржималари асосида). // «Шарқшунослик». – Тошкент, 2008. №1–2. –Б.45–51;
 - [4] – Иброҳимова Ш.Б. Интерьер таржимасида миллийликни акс эттириш масалалари. – Туркшунослик тадқиқотлари. Биринчи китоб. – Тошкент, 2009. –Б. 50–64;
 - [5] – Иброҳимова Ш.Б. Туркча бадий таржимада ибораларнинг берилиши. – Ўзбек Шарқшунослиги: бугуни ва эртаси. Илмий тўплам. – Тошкент, 2010. –Б. 145–148;
 - [6] – Иброҳимова Ш. Одил Ёқубов романларидаги миллийликнинг туркча таржималарда акс этиши. Номзодлик диссертацияси. – Т., 2010.
 - [7] – Büyük Türkçe Sözlük. – Ankara, 2005.
-